

KONUNUN PLANI

- Temel bilgiler
- Mesele başlamadan önce Türkler, Ermeniler, Kurtler
- * Meselenin başlaması ve büyümesi
- * İsyancılar, bastırmalar, dış müdahaleler
- * Reform çabaları ve sonuçsuzluk (1-41)
 - ARA
 - * Tehcir'e giden ortam
 - * Tehcir ve tartışmaları
 - * Ankara'nın tutumu (42-50)
 - ARA
 - * ASALA ve sonrası
 - * Karşılıklı tabular
 - * Jenosit terimi ve hukuki sorumluluk meseleleri
 - * 2005, 2008, 2009 gelişmeleri
 - * Meselenin yol açtığı sonuçlar (51-60son)

Temel Bilgiler

- * Hay, Hayastan. Hz. Nuh'un torunlarından Hayk'tan.
- * Persler: Arminia (Aramca: Y. Ülke); Grekler: Armenioi.
- * MÖ 95'te bağımsız yapı. Sonra Bizans, sonra Selçuklu.
- * Hıristiyanlık 4. yy sonu. Gregoryen (301'de Surp Kirkor - Lusavoriç), Katolik, Protestan.
- * Khalkedon Konsili (451): İsa'nın «birbirine karışmaz, değişmez, ayrılmaz» iki doğası (tanrısal ve insansal) vs. Monofizit → Özerklik (tutunum i.= din).
- * Sonuç: Farklı alfabe, Kilise → Özerklik + soyutlanma
- * Dil: Hint-Avrupa+Kafkas özellikleri
- * Göç, istila, ticaret yolu → 1) İstikrarsızlık; 2) Ticaret/Zanaat 3) Diaspora.

Türkler ve Kürtlerle İlk İlişkiler

- * Malazgirt öncesi: Kürtler İran, Ermeniler Bizans etkisinde.
- * 1071 Malazgirt: Özerklik arayışı (+Kürtler)
- * Fatih 1461 Bursa metropoliti → Samatya Patr. (150 yıl), Kumkapı
- * 1453 R. (vs. Roma), 1461 E. (vs. Ecmiyazin+Romioi), 1492+1497 Yahudiler (vs. Roma+Romioi) («Hoşgörü» : şehir efsanesi)
- * 1514 Çaldırın, 1516 Mercidabık, 1517 Ridaniye → Osmanlı
- * Kürtler: Yarı-özerk'e devam. Ermeniler'e gelince: Sorun ve değişen yok.
- * Ermeni deyince iki tür, ama her ikisi için de Millet Sistemi (özerk ve ikinci sınıf):
 - * İstanbul Ermenileri
 - * Anadolu ve özellikle de Doğu Anadolu Ermenileri.

3

İstanbul Ermenileri ve Yeni Düzen

- * Millet-i Sadika
- * 1) Patrikhane;
2) Amira (Laik B. Burjuva-Aristokrat, tam entegre);
3) K. Burjuva (Esnaf ve Aydın)
- * Osmanlı'da ilk sekülerleşen cemaat
 - * 1839 ve 1856: Millet S. bitiyor, Osmanlıcılık başlıyor
 - * 1840: Patrikhane-Amira sultasına karşı bir ses: **İstanbul Ermeni esnafi**.
 - * 1860: Patrik seçimine katıldı
 - * 1863: **Ermeni Milleti Nizamnamesi** (Fr.) Osmanlı'daki ilk parl. organı kurdu (→1876)
 - * 14 kişilik Ruhanî Meclis; 20 kişilik **Cismanî Meclis**
 - * Özel komisyonlar: hukuk, eğitim, ekonomi, vs. (önemli)
 - * Dünyada ruhani liderin sivillerin oyçokluğuyla seçildiği tek kilise. (İkinci sekülerleşme 1996'da Agos'la başlayacak).

4

İstanbul Ermenileri: Amiralar

Balyan Sülalesinden Sarkis Balyan (1835-1899)

Balyan Ailesi eserlerinden

Ortaköy Camii, Taksim Kışlası, Dolmabahçe Sarayı, Saat Kulesi, Harbiye Nezareti, GS Lisesi

Darphane Emini Kazaz Artin Amira Bezciyan (1771-1834)

(Arsen Yarman - Ara Ağınyan, *Sultan II. Mahmud ve Kazaz Artin Amira*, İstanbul, Surp Pirciç Ermeni Hastanesi Vakfı Yay., Mart 2013)

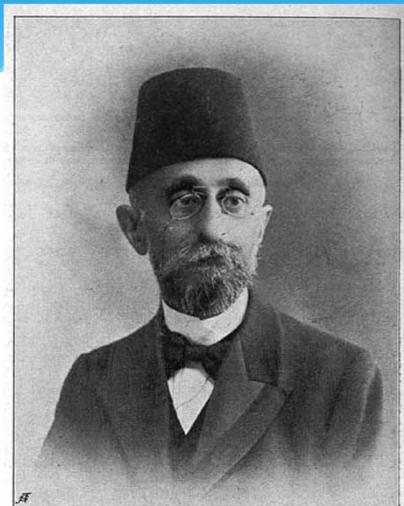

Miralay Operatör Dr. Artin Bey Devletyan (1857-1937)

Miralay Operatör Dr. Artin Bey Devletyan,
(1857-1937) Fotoğraf 1934'lu yıllarda çekilmiştir. Tokat doğumlu. Muş Hastanesi'nde
Edime Ordusu'nda ve Haydarpaşa Hastanesi'nde görev yapmıştır.

Gabriel Noradunkyan
Hariciye Nazırı (1912-1913)

نورادونگیان گبیری
Noradounghian Gabriel Effendi

Doğu Anadolu Ermenileri ve Yeni Düzen

- * 1) Şehirli/zanaatkar/tüccar;
 - * 2) Köylü/çiftçi;
 - * 3) Dağlı
-
- * Büyük & Uzak; Küçük & Yakın efendi
 - * Mafya düzeni: Altın yumurta
 - * 1840'lara kadar mesele yok veya çok az. 1847'den sonra cehennem.

Ermeni Hastanesi Doktor Kadrosu, Sivas, 1903

http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php

Konya Ermeni Okulu Kız Öğrencileri, Konya, 1910

http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php

Ermeni müzik topluluğu “Fırat”, Harput

http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php

Ermeni Koleji müzik topluluğu, Mezreh, Elazığ, 1900'ler

http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php

The musical band of the Armenian College in Mezreh, 1900s.

Adı bilinmeyen bir çift, Mersin, 1906

(Hishatak 1896-1930; Pictures and memories: from Armenian family albums between the 19th and 20th centuries; http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php)

Krikor ve Mariam Antonyan, Sivas, 1895

(AGMI collection) http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php

Siamanton Ailesi, Eğin (Kemaliye)

(Atom Yerçanyan) http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php

17

Öğretmen Okulu, Erzurum, 1910

(Kevorkian-Pahoudjian, *Les Arméniens*, 1992, fotoğraf 706)

http://www.genocide-museum.am/eng/online_exhibition.php

Erzurum Sanasaryan Koleji'nin Tek Kız Mezunu Nivart Madatyan'ın
Diplomasi, 1904 (Arsen Yarman, Palu-Harput 1878)

Diplomanın Sahibi Nivart Madatyan

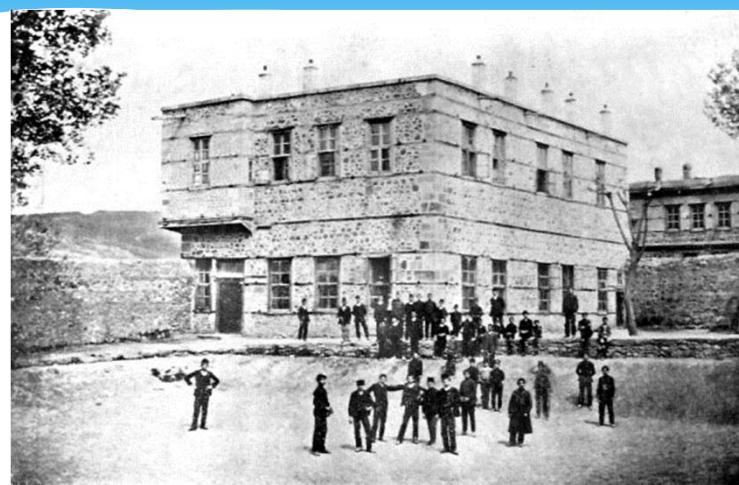
Nivart Madatyan'ın Annesi Sofia Hanım
ve Sanasaryan Koleji Müdürü, Zürih Üniversitesi Mezunu
Babası Hovsep Efendi, Erzurum, 1886

- * «... dedemgillerin kökü Diyarbekir'e uzanıyor (hatta soyadları bile Dikranyan). Erzurum'da dedemin bütün erkek kardeşleri 1915'te katledilip kadın kısmı sürgüne çıktığında sadece Diyarbekir'e kadar yürümüşler. Orada dedemin babasının ortağı Hacı Amca hepsini evine almış ve korumak için de sözde oğullarıyla nişanlamış, bizim kadın kısmı öyle kurtulmuş. (Dedem o sırada İstanbul'da asker, kayınpederi de mebus olduğu için kesilmekten kurtulmuş).

21

1919 Erzurum Kongresi'nin Yapıldığı Sanasaryan Koleji
(«Eski Bir İdadiye Okulu») (1923'te yanmadan önce)

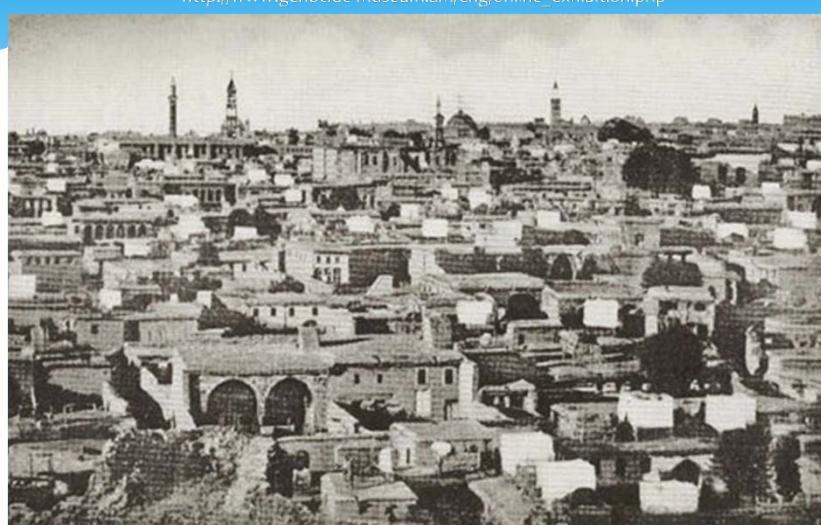
22

Ermeni Semt Merkezi, Bursa
(Kevorkian-Paboudjian, *Les Arméniens*, fotoğraf 219)

23

Diyarbakır
(Tigran Mkrtchyan, New York 1950, s. 214)
http://www.genocide museum.am/eng/online_exhibition.php

24

Çiftçi Ermeniler

<http://hotfileindir.blogspot.com/2010/10/anadolu-ermenileri.html>

25

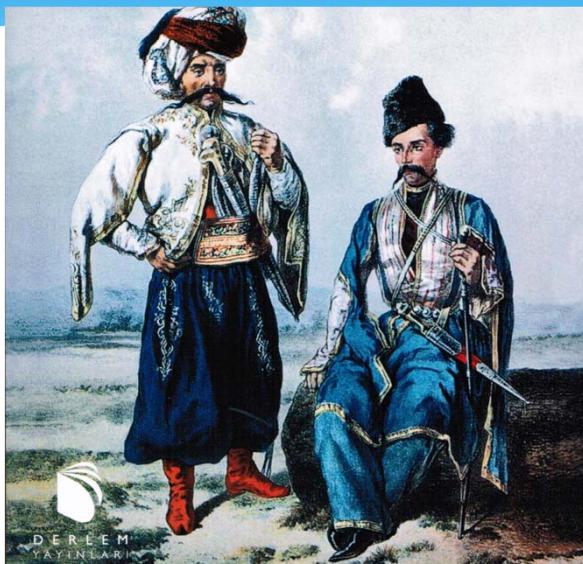
Köylü Ermeniler

<http://hotfileindir.blogspot.com/2010/10/anadolu-ermenileri.html>

Dağlı Ermeniler

(Arsen Yarman, *Palu-Harput 1878, Çarsancak, Çemişgezek, Çapakçur, Erzincan, Hizan ve civar bölgeler, Cilt I, Adalet Arayı, İstanbul, Derlem Yayınları, Nisan 2010*)

DERLEM
YAYINLARI

Mesele Başlıyor: D. Anadolu'da Çarpılmalar

Altyapının çarılması:

- * Birinci Küreselleşmenin (Merkantilizm) çarpması: Ticaret yollarının değişmesi.
- * İkinci Küreselleşmenin (Sanayi Devrimi) çarpması: 1838 Ticaret Anlaşmaları.

* Üstyapının çarılması: Tanzimat

- * Millet-i Hakime, 1839'u günümüze kadar hiç affetmedi.

* Kürtlerin Çarılması: 1847 →:

- * 1806-1847 arası isyanlarda Kurt beyleri yenilince Kürdistan'da kaos+ Şeyhler dönemi fanatizmi → Altın Yumurtlayan Tavuk'un kesilmesi

* Çerkeslerin Çarılması: 1859→

- * Şeyh Şamil Ruslara yenilince, Osmanlı'ya perperişan göç eden Çerkesler, karınlarını Ermenileri yağmalayarak doyurdular.

* Ermenilerin Çarılması.

28

Batı Yayılması Tablosu

	Birinci Yayılmaya (1490'lar)	İkinci Yayılmaya (1890'lar)	Üçüncü Yayılmaya (1990'lar)
İTİCİ GÜÇ	Merkantilizm	I. Sanayi Devrimi	III. Sanayi Devrimi (Bilgi Çağrı) - 1970'ler: Çok U.Şirk. - 1980'ler: İletişim D. - 1990'lar: Rakipsizlik
YÖNTEM	Fatihler, kâşifler, askerî işgal	Misyonerler ve kaşifler, şirketler, askerî işgal	Kültürel-ideolojik Etki
HAKLI GÖSTERİŞ	“Putperestlere tanrılarının dinini götürüyoruz”	“Beyaz Adamın yükü”, “Uygarlaştırıcı görev”, ırkçı teoriler	“Piyasının gizli eli”, “Uluslararası toplumun iradesi”, “En yüksek uygarlık düzeyi”, “Demokrasi götürüyoruz”
SONUÇ	Sömürgecilik	Emperyalizm	Küreselleşme

Mesele Büyüyor – İç Dinamik

İstanbul ilgilenmiyor:

- * 1) Amira/Patrikhane: «Bunlar köylü»
- * 2) Saray: 1839!

* Fakat, çifte bir ciddi devrim:

- * İstanbul Ermenilerinde devrim:
 - * K. Burjuvazinin yükselişi: Komisyonlar (1853'te zaten Ermeni Milleti Nizamnamesi çıkıyor)
 - * Vanlı Mığırçı Hırimyan'ın patrik oluşu (1869-73).
- * Doğu Ermenilerinde devrim: Radikal K. Burjuva aydınlarının doğuşu
- * B. Burjuvazinin milliyetçilik yapmadığı ülkelerde hareketin motoru - K. Burjuvazi olur ve olay çok radikalleşir.

30

Mesele Büyüyor – Dış Dinamik

Katolik ve Protestan misyonerlerin etkisi: 1789 fikirleri

Rus müdahalesi: 1774 K. Kaynarca md. 7: Katoliklerden sonra Ortodokslar da ua koruma altında ve Rusya artık devrede: **Şark Meselesi**

- * Batı müdahalesi: 1856 Paris Ant. md. 9: «Padişah, kavmiyet ve diyanet ayırmayarak Hıristiyan halkın da haklarını teyit eden bir ferman yayımlamıştır»)
- * 31 Mart 1877 Londra Protokolü Md. 9'un talebi: İslahat. Babiali reddedince, 93 Harbi (1877-78) ve **Ayastefanos md. 16**: "Ermenistan'dan Rusya askerinin istilası altında bulunup Osmanlı Devleti'ne verilmesi gereken yerlerin boşaltılması oralarda iki devletin dostane ilişkilerinde zararlı karışıklıklara yol açabileceğinden, Osmanlı Devleti Ermenilerin oturdukları vilayetlerde mahalli ihtiyaçların gerektirdiği İslahat ve düzenlemeyi vakit kaybetmeksiz yapmayı ve Ermenilerin Kürtlere ve Çerkezlere karşı güvenliklerini sağlamayı taahhüt eder".
- * Onun yerine **Berlin md. 61**, bir nokta hariç benzer metin: "Babiali, Ermenilerin oturdukları vilayetlerde mahalli ihtiyaçların lüzum gösterdiği İslahat ve düzenlemeleri yapmayı, vakit geçirmeden uygulamayı ve Çerkeslere ve Kürtlere karşı Ermenilerin güvenliğini sağlamakla taahhüt eder. Babiali bu yolda alacağı tedbirleri, onların uygulanmasını denetleyecek olan Büyük Devletler'e muayyen zamanlarda bildirecektir" (Büyük Devletler: Avusturya, Rusya, Almanya, B. Britanya, Fransa).

Mesele Büyüyor: Sonuçlar

* İmparatorlukta Genel Manzara

- Parçalanma – Balkanlarda bağımsızlık yılları (1820'ler →)
- * II. Abdülhamit mutlakiyeti – 1876 Anayasasının 1878'de feshi
- * D. Ermenileri için istenen reformların sürekli ertelenmesi (1877 →)

* Tarafların Zihniyet Yapıları

- * Doğu Ermenileri: «Anaya feshedildi. Babiali'nin reforma niyeti yok; Amira ve Patrikhane alındırıyor. Bizi ancak Avrupa müdahalesi kurtarabilir»
- * Devlette ve Müslümanlarda: «Biz savaşırken zenginleşen gâvurlar yabancıların maşası oldular»

* Ermeni Partilerinin Kurulması

- * Armenakan (1921: Ramgavar) : 1885 Van
- * Hinçak (Çan): 1887 Cenevre (Narodnik). Sosyalist, ihtilalci, bağımsızlıkçı, içerisinde Patrikhane'ye karşı
- * Taşnakzutyun (Ermeni İhtilalciler Fed.): 1890 Tiflis. Burjuva, milliyetçi, özerklikçi
- * Partilerin amacı: Önce, nefsi müdafaa; o olmayınca «Bulgaristan Modeli»
- * Sonuç: 1) Ermeni meselesi, Şark Meselesi'nin bir parçası oldu; 2) Ermeniler Osmanlı'ya yabancılardı; 3) Osmanlı Ermenilere yabancılardı.

İsyanlar ve çete faaliyetleri: Doğu'dan İstanbul'a

* Genel Trendler

Önce çaresizlikten, sonra Hınçak etkisinden, sonra «Bulgaristan Modeli» simülasyonu.

Önce Kurt ⇔ Ermeni, 1890'dan sonra Devlet ⇔ Ermeni

* Önce doğuda, sonra İstanbul'da

* İsyanlar/Olaylar

- * 1. Zeytun (1862) (bugünkü Süleymanlı/Maraş). Dersim gibi. III. Napolyon
- * Erzurum (1890). Silah aramaları sırasında alevlendi.
- * Kumkapı (1890). D. Ermeni-Patrikhane çatışması. Patrikhane'de korsan bildiri. Hınçakların Patrik'i Padişaha dilekçe vermeye zorlamasıyla başlayan yürüyüş Yıldız'a giderken durduruldu.
- * Sason (1894-96). Koruma vergisi vermemekten. Büyük telefat. Batılılar rapor hazırladı.
- * Babiali Yürüyüşü (1895). Doğudaki olayları protesto ve reform için barışçıl gösteri. Sadrazama giderken polis şefine kurşun. Sonuç: Kurt ve lümpenlerin Ermeni cemaatine saldırısı. Batı müdahalesiyle son.
- * 2. Zeytun (1895) Hınçak tahrkiyle bölgedeki tabyaya saldırı. Batılılar araya girdi.
- * Osmanlı Bankası (1896). Taşnak. Dikkat çekmek için. Gemiyle ayrılnca, tek tip sopalarla Kurt ve lümpenlerin pogromu. Birkaç günde 5-6.000 ölü. 75.000 terk etti. Hamallık Kürtlere geçti.

33

Osmanlı Bankası baskınından yanan Taşnaklar (Marsilya)

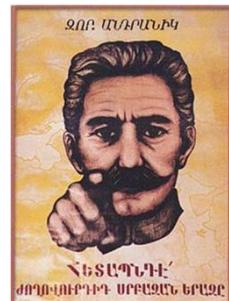
http://tr.wikipedia.org/wiki/Dosya:Db_Bank_Ottomani_kravman_masnagtsadz_fedayiner_Marseille_1.jpg

34

Hinçak ve Taşnak çete faaliyetleri: Andranik Ozanyan

Andranik with a rifle and a flag with the lyrics of last stanza of the Armenian national anthem: Death is the same everywhere, A man dies but once, Blessed is the one that dies For the freedom of his nation.

35

Doğu'da Durum ve Reform Baskıları

* II. Abdülhamit'in çözümü: Hamidiye Alayları

- * Üç kuş: Ermeni meselesini Kürtlere ihale; İslam'ı vurgulayarak Kürtleri kazanmak (Bavê Kürdan); Kürtler arasına nifak sokmak (büyük/küçük ve Sünni/Alevi aşiretler)
- * Cemaat → Cemaat kırımından, Devlet → Farklı olan tebaa kırımına geçiş

* Reform baskıları ve vaatleri

- * 1878 Ayastefanos'ta, Berlin'de, Kıbrıs anlaşmalarında yapılan reform vaatleri
- * 1895 İslahat Projesi ve unutulmaya bırakılmış ("Egemenlikle bağdaşmaz, zaten eşitlik verdik", 1897 T-Y Savaşı, 1899-1902 Boer Savaşı, 1905 Rus-Japon savaşı ve ihtilali)
- * Balkan Savaşından sonra 1913'te geç bir Osmanlı projesi:
 - * 7 vilayette birer müfettişlik,
 - * Bu müfettişlere İngiliz denetimi (Rus işgaline karşı İngiltere)
- * 1895'i yenileyen 1913 Rus projesi:
 - * Vilayat-ı Şarkiya tek parça,
 - * Genel Vali bir Osmanlı Hıristiyani,
 - * Müslüman ve Hıristiyanlardan eşit miktarda bir Danışma Meclisi,
 - * Yerel kanun çıkarılan İl Meclisinde ve ayrıca İlçe İdare Meclislerinde Müslüman ve Hıristiyanların eşit temsili .

36

Altı Vilâyet / Vilâyat-ı Sitte / Les Six Vilayets Arméniens

Figure Two: Population in the Six Vilâyets and Cilicia.

1895 ve 1913 Reform Tasarılarında Yedi Vilayet

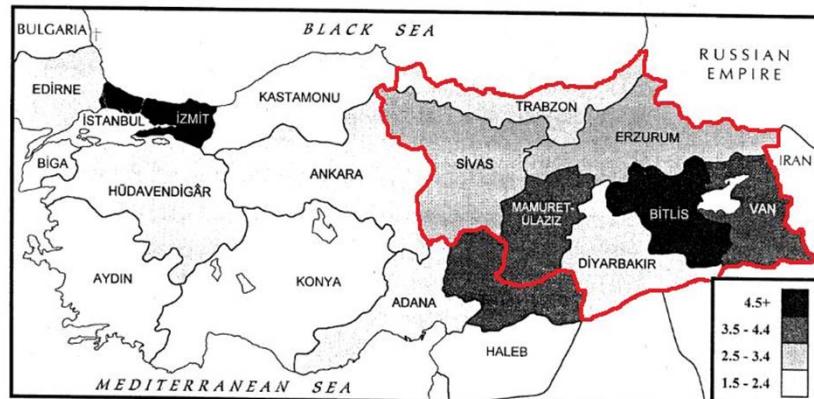

Figure Three: Armenians per square kilometer.

08 Şubat 1914 Osmanlı-Rus (Yeniköy) Anlaşması

* Önemli hükümler

Artık Trabzon'un ilavesiyle "Vilayat-ı Şarkiyə" olan 2 bölgeye (a- Erzurum, Trabzon, Sivas; b- Van, Bitlis, Harput, Diyarbakır) Büyük Devletlerce seçilecek ve Sultan tarafından atanacak 2 Avrupalı Umumi Mufettiş. Yetkileri:

- * İdareyi, adliyeyi, polis ve jandarmayı denetleme
- * Yargıcılar dahil bütün memurları tayin ve azletme
- * Hamidiye Alayları yedeğe alınacak, silahları depoya kaldırılacak, her Osmanlı askerliğini oturduğu mahalde yapacak.
- * Nüfus sayımı yapılana kadar vilayet meclislerinde eşit dinsel temsil.
- * Memur, polis ve jandarma alımları Müslümanlar ile Gayrimüslimler arasında eşitlik ilkesine göre.

* Asıl önemlisi

- * Bu artık bir **Osmanlı-Rus** anlaşması. Sorumluluk Avrupa'ya değil Rusya'ya karşı.
- * Berlin Md 61'den Ayastefanos Md. 16'ya, yani Rusya'ya sorumluluğa dönüş.
- * Bu, Rusya sınırına bitişik bir "territorial özerklik" demek. Doğu ve K.Doğu Anadolu'nun (Anadolu'nun yaklaşık yarısının) geleceği Rusya'ya bırakılıyor.

* **Sebep: İngiltere'nin Almanya korkusu. Onu ancak Rusya durdurabilir.**

39

İttihat ve Terakki I. Dünya Savaşına Niye Girdi?

* Kısa vadede: Yabancı Umumi Mufettişlerden kurtulmak

- * 14 Temmuz 1914'te yabancı Umumi Mufettişler atandı (Hollandalı ve Norveçli).
- * 01 Kasım 1914'te İttihat ve Terakki savaşa girdi. Sadrazamın bile haberi olmadan.
- * 31 Aralık 1914'te Umumi Mufettişlerin işine son verdiğini ilan etti.

* Orta vadede: Ermeni meselesinden kurtulmak

* Uzun vadede: Şark Meselesi'nden kurtulmak

* **ARA**

40

Tehcir Öncesi Dönem

- * 1908 II. Meşrutiyet: Taşnak ile İ-T koalisyonu
 - * Abdülhamit'e karşı,
 - * Patrikhane'ye karşı
 - * Kurt ağalarına karşı,
- * İstisna: 1909 Adana Katliamı – İlk tazminat
- * 1913 → İ-T diktatörlüğü ve ideolojisi
 - * Türkçülük ve homogen Anadolu
 - * "Milli ekonomi"
 - * Amira'ya karşı (İ-T)
 - * Anadolu Ermenilerine karşı (Müslüman halk).

41

İttihat ve Terakki Açısından Tehcir'in Nedenleri

Tarihsel:

«Millet-i Sadika» milliyetçiliğinden rahatsızlık, Batı müdahalesi, Rus müdahalesi

İdeolojik:

- * Kati İ-T milliyetçiliği: Homogen Anadolu
- * Turan yolunun açık tutulması

Stratejik: Rus ordularına yardım konusu

- * Oysa, erkekler Amele Taburları'nda, bir kısmı çetede, tehcir edilenler hep kadın, çocuk, ihtiyan.
- * Rus ordularına yardım edenler: T. Ataöv: 200.000 , Michael Mann (Dark Side of Democ.; Ermeni kaynakları): 1.000-5.000; TSK: 6.000-15.000 (Ordunun toplam mevcudu [1914]: 1.000.000)

Psiko-sosyal:

- * 1839 Tanzimat ve 1856 İslahat fermanlarına Millet-i Hakime tepkisi;
- * Dağılma psikolojisi: 1912 Balkan bozgunu. 15 günde Rumeli topraklarının % 83'ü, nüfusunun % 69'uitti («Şimdiden Anadolu gidiyor ve Millet-i Sadika sebep oluyor»)

Ekonomin-Sınıfsal:

«Milli Ekonomi» (Amira ve Anadolu esnafı) (1915, 23, 25-28, 27, 29, 32, 30'lар и 60'lар, 34, 41, 42, 50'lер, 65'е kadar, 40'lарın sonuna kadar, 55, 64, 71 sonrası, 80 sonrası, 82, 2001).

Konjonktürel:

- * 1914-15 Sarıkamış felaketi; Mart 1915 Çanakkale; Nisan-Mayıs 1915 Van isyani
- * En önemlisi de, 8 Şubat 1914 Osmanlı-Rus Anlaşması'nın «obje»si Anadolu Ermenilerinden etno-dinsel temizlikle kurtulmak.

42

Türkiye'de Sermaye Birikimi ve Sermayenin Müslüman-Türkleştirilmesi

- * - 1915 Ermeni Katliamları
- * - 1923 Zorunlu mübadele
- * - 1925-28 GM'lerin İstanbul ili dışına çıkışları izne tabi
- * - 1927 İmroz ve Bozcaada'da Rumca eğitime son
- * - 4 Haziran 1932'de onaylanan, 2007 sayılı "Türkiye'de Türk Vatandaşlarına tahsis edilen sanat ve hizmetler hakkında kanun", Düstur, 3. Tertip, cilt 13, s. 519-520.
- * - 16 Mayıs 1929'da çıkartılan Menkul Kiyimetler ve Kambiyo Borsaları Kanunu'na göre, borsa açentesi kurmak isteyenlerin Türk vatandaşlığı değil, "Türk olması" gerekmektedir (Madde 6, paragraf 1). "Menkul Kiyimetler ve Kambiyo Borsaları Nizamnamesi" Madde 8, paragraf 1'de belirtildiği üzere, aynı kural borsa açenteselerinde çalışanlar için de geçerlidir. (Samim)
- * - "Vatandaş Türk Mali Kullan" adlı kampanyalar daha sonra "Vatandaş Yerli Mali Kullan" olarak adlandırılmıştır.
- * - 1934 Trakya'daki Yahudi olayları
- * - 1934 İskan Kanunu: Türk Irkı.
- * - 1941 20 Kura Askerlik
- * - 1942 Varlık Vergisi
- * - 1950'lerde: "Türk olmayanlardan alışveriş etmeyin" kampanyaları.
- * - 1965'e kadar memur olma koşulu: "Türk olmak". 1965 sonrası: "Türk vatandaşlığı olmak".
- * - 1940'ların sonuna kadar Avrupa'ya öğrenci gitmek, baytar okuluna girmek, askeri okullara girmenin koşulu: "Türk olmak", "Türk soyundan olmak", "Türk irkından olmak".
- * - 1939-45 Savaş karaborsası
- * - 1955 6-7 Eylül pogromu
- * - 1964 Yunan pasaportlu Rumların...
- * - 1971 ve sonrası: 1936 Beyannamesi
- * - 1980 sonrası: Özelleştirmeler ve Hortumlamlar
- * - 1982 Banker Faciası
- * - 2001 Banka Krizi

43

Tehcir Süreci, Mevzuatı, Uygulaması, Sonuçları

Süreç ve Mevzuat

Ermeni ileri gelenlerinin gözaltına alınmasını isteyen genelge

- * 24 Nisan 1915 Kararnamesi: İstanbul'da aydınların tutuklanması, örgütlerin kapatılması
- * 27 Mayıs 1915 Geçici Tehcir Kanunu (*Vakt-i seferde içraat-i hükümete karşı gelenler için cihet-i askeriyece ittihaz olunacak tedabir hakkında kanun-i muvakkat*)
 - * Md. 1: Hükümete karşı koymak şiddetle cezalandırılacaktır
 - * Md. 2: Ordu gerekli gördüğünde halkı sürebilir
 - * Md. 3: Yayın tarihinden itibaren geçerlidir
 - * Md. 4: Hükümlerini yürütmeye başkumandan vekili ve harbiye nazırı memurdur.

Uygulama

- * 2 saat-15 gün; ihtiada mümkün-yasak-max. yüzde 5; Greg., Kat., Prot.; jandarma halka, halk jandarmaya karşı korudu; her bölgede, İst.-İzmir sınırlı biçimde hariç.

Sonuçlar

- * Anadolu'da Ermeni kalmadı (mühtediler hariç), yüz binler öldü, yüz binler dağıldı
- * Ermenilerde travma, Türklerde paranoja
- * Kürtler Milli Mücadele'ye katıldılar.

44

1915'in Temel Anlamı

- * Çatışmanın dört modeli
 - * (no. 1) Yabancı bir devletin gelip, bir devletin vatandaşlarını katli,
 - * (no. 2) Bir devlette bir halkın başka bir halkla çatışması
 - * (2a) Etnik ve/veya dinsel
 - * (2b) Sınıfsal
 - * (no. 3) Bir devletin isyan bastırma esnasında yaptığı katliam,
 - * **(no. 4) Bir devletin kendi halkının farklı bölümünü imhası.**

45

Tehcir Olayında Üç Büyük Tartışma: Amaç, Sorumluluk, Sayılar

Amaç ve Sorumluluk:

- * «Olay planlıdır, amaç imhadır, Oİ sorumludur» : İddialar, Cevaplar, Karşı Cevaplar
 - * Yalnızca cephede değil, her yerde (İstanbul, İzmir yok) (Bunların sebebi var, kısmen de var)
 - * Herkes (Gregoryen olmayanlar, ihtiada edenler vs. kaldı) (Başta herkes idi; ihtiada yasaklandı veya yüzde 5'le sınırlandı)
 - * Ermeni bırakılmadı (Savaş içinde askeri önlemdir; ölümler salgın hastaliktandır; Müslümanlar da 1,5-2 milyon kaybetti) (Cephe olmayan yerlerde de yapıldı; o şartlar ölüm demekti; Müslümanlar savaşta öldü, oysa Ermenileri kendi devletleri öldürdü)

- * **Sayılar:** 1922'de 1 milyon Anadolu'da. 700.000'i göç etti, 300.000 kaldı.

- * 1914'te Ermeni nüfusu
 - * TC: 1,3 milyon
 - * Ermeniler: 2,5 milyon
 - * Yabancı kaynaklar: 1,5-1,8 milyon
- * Talat Paşa'ya göre tehcir edilenler: 924,158 (+ on beş kadar eksik yerleşim yeri)
- * Sonuçta ölenler:
 - * TC: 300.000
 - * Ermeniler: 1,5-2 milyon
- * Kasım 1918 Osmanlı hükümeti raporu, Müttefik ultimatomu, 1928 TC Genelkurmay kitabı: 46 800.000.

Soykırım Meselesi

1948 Jenosit Sözleşmesi Md. 2: «Bu sözleşme bakımından; ulusal, etnik, ırksal veya dinsel bir grubu, kısmen veya tamamen tahrif **amacıyla işlenen** aşağıdakilerden her hangi biri, soykırım suçunu oluşturur:

- * a) Grup üyelerini öldürmek,
- * b) Grup üyelerine ciddi bedensel ve zihinsel zarar vermek,
- * c) Grubu, fiziksel varlığının kısmen veya tamamen yokmasına yol açacak hayat şartlarına tabi tutmak,
- * d) Grup içinde doğumlara engellemeye yönelik tedbirler empoze etmek,
- * e) Grubun çocuklarını zorla başka bir başka gruba nakletmek»
- * «**1915 bir soykırımdır**» tezi ve cevapları:
 - * Bunlardan sadece d yok («Kasti kanıtlamak lazım; ayrıca, 1948 hukuken uygulanamaz)
 - * Yahudi soykırımında olduğu gibi «Amaç» vardır (1) Benzerlikler olabilir, ama farklar büyütür. Ermeni oldukları için değil, İmparatorluğu dağıtıyorlar ve dışarıyla işbirliği yapıyorlar diye hedef almışlardır; 2) Baştan kararlaştırılan değil, adım adım tırmanan bir süreç söz konusudur (Michael Mann, The Dark Side of Democracy); 3) Türkiye kamuoyunda «soykırım» sadece Yahudileri hatırlatır.

Tehcir'in Cezalandırılması Meselesi

Müttefik Çabaları

- * Paris Barış Konferansı komisyon kurdu. Wilson'ın ua mahkemede yargılama önerisi kabul edildi ama vazgeçildi. Çünkü imparatorluğun kendi halkına karşı işlenmişti («kümes»); mevcut ua hukuk bunu cezalandırmıyordu
- * Müttefikler, ilgili barış antlaşmalarına maddeler koydular ve hükümetleri bilgi-belge sağlamakla yükümlü tuttular (Sevr md. 226-230) Ayrıca 1 Kasım 1914'ten sonraki ihtidalar tanınmayacak (md. 142), Ermeniler dönebilecek ve mallarını geri alabileceklerdi (md. 144)
- * Önemli: 24 Mayıs 1915'te Fr., İng., Rusya bildirisi «Savaş suçu-insanlığa karşı suç ayrimı» («Hıristiyanlığa ve medeniyete karşı suçlar») Fransa engelledi

İngiliz Çabaları

- * Tutukluların İngiliz divan-ı harbinde yargılanmak istenmesi yerlesik hukuk teamüllerine aykırıydı. Beklerken, Malta'ya sürüldüler.

Osmanlı Çabaları

- * I-T, tehcir sırasında kimi suiistimalleri cezalandırdı.
- * Hürriyet ve İtilaf: 1) Tetkik-i Seyyiat Komisyonu; 2) Divan-ı Harb-i Örfî. Sorulamalar çok önemli. Talat, Enver, Cemal paşalar ve Dr. Nazım idama, diğerlerinin çoğu 15 yıla.
- * Üç idam infaz edildi. 10 Nisan'daki idamdan sonra galeyan, ardından 15 Mayıs İzmir işgali.

Tehcir Konusunda Ankara'nın Tavrı

* Önce, M. Kemal çok tepkili

Eylül 1919, Gen. Harbord'a: «Türkiye'yi ele geçiren küçük bir komitenin eseri».

Ekim 1919, Amasya Protokolü Md. 4: «Tehcir dolayısıyla irtikab-i cürm edenlerin kanunen mücazatı adlen ve siyaseten elzemdir»

28 Ocak 1920 Misak-ı Milli, Tecziye Ahitnamesi/Madde-i Müstakile: «Büyük Harbi doğuran bunalımlardan başlayarak Meclis'in açılmasına kadar savaşa katılmada, savaşı yönetim yöneldirmede ve genellikle iç ve dış siyasette 'devlet ve millete zarar veren' bakanlar kurulu üyeleri ile onlarla işbirliği yapanlar hakkında soruşturma»

* 24 Nisan 1920 Meclis açılışı: «Harbi Umumiye'nin bidayet safhalarından bahsetmek istemem... Zaten İtilaf devletlerinin bahsettikleri de bittabi maziye ait fazahat» - K. Öztürk, Cilt I, s. 59)

* Sonra olay değişti: Sevr parçalıyor, İstanbul divan-ı harbi M. Kemal'i guyabında idama çarptırmış, Kürtlerden tepki gelebilir

* Aşair ve Muhamcirin U.Md. Şükrü Kaya (içişleri bk.), Bitlis ve Halep Valisi Abdülhalik Renda (TBMM Başk.), Meclis-i Âli-i Sıhhi üyesi T. R. Aras (Dışişleri bk.)

* 20 Ağ. 20'de tehcire bakan mahkemeler lağvedildi, 11 Eylül'de İstiklal Mahkemeleri kuruldu

* Malta'dakilere maaş, Kemal ve Nusret beyler millî şahit

* M. Kemal, 16 Mart 1923, Adana esnafına: "Arkadaşımız beyanatında demişlerdir ki, işgalciler, şunlar, bunlar, Ermeniler sanat ocaklarımızı işgal etmişler ve bu memleketin sahibiyimiz gibi davranışmışlardır. Şüphesiz haksızlık ve küstahlığın bundan fazlası olamaz; Ermenilerin bu feyzili ülkede hiçbir hakkı yoktur. Memleketiniz sizindir, Türklerindir. Bu memleket tarihte Türk'tü, bugün Türk'tür ve ebediyyen Türk olarak yaşayacaktır. (...) Asya'nın göbeğinde daima kaynayan Türkler, Türk soyundan ırkdaşlar, buraya gelerek memleketi eski hayatına kavuşturdular. Memleket en sonunda yine asıl sahibinin elinde kaldı. Ermeniler vesairen burada hiç bir hakkı yoktur. Bu bereketli yerler koyu ve öz Türk memleketidir. ..." (A.S.D. C.II, s. 130)

* 31.3. 1923'te genel af, Lozan'da 01.8. 1914 ile 20.11.1922 arasındaki siyasi ve askerî suçlara genel af. **ARA**⁴⁹

ASALA ve Sonrası

1973'e kadar sessizlik

1973, Yanıkyan, Los Angeles

* ASALA (Armée Secrète Arménienne pour la Libération de l'Arménie). Hinçak benzeri, marksist, Lübnan bağlantılı.

* JCAG (Justice Commandoes for the Genocide of Armenians). Taşnak benzeri

* 34 Türk diploması şahit

* Ter Petrosyan

* 5 Temmuz 1995 Anayasasına soykırımı maddesini koymadı; 23 Ağ. 1990 Ermenistan'ın Bağımsızlığı Hakkında Bildiri'ye gönderme yapmakla yetindi (md. 11: «Erm. Cumh., Osmanlı Türkîyesi'nde ve Batı Ermenistan'da yapılan 1915 Jenosidine ua tanıma sağlanması destekler»; 23 Eyl. 91 tarihli Ermenistan'ın Bağımsızlığı Bildirisîyle karıştırılmamalıdır. Burada «Osmanlı Türkîyesi» Ermenilerin yaşadığı yerleri, B. Ermenistan = D. Anadolu ise 1921 Moskova ve Kars'ı tanıtmamayı anlatıyordu)

* Taşnak faaliyetlerini askıya aldı

* Taşnak yöneticilerini uyuşturucudan tutukladı

* PKK'yi önledi

* Diaspora'yı dolaşıp susturdu

* Koçaryan

* Geldiğinde sert idi, sonra kendisi ve Dışişleri Bk. Oskanyan Türkiye'den toprak istekleri olmadığını birkaç defa söyledi.

50

Tabu'nun Nedenleri ve Jenosit Terimi

Millet Sistemi'nin Mirası (aşağılama)

Bilgisizliğin Etkisi (şartlanma ve sonuçları) («Ermeniler hakkında ittihaz edilen tedabir-i inzibatiye ve siyasiyenin diğer Hristiyanlara temsili kat'iyen gayr-i ca'iz olduğundan efkari umumiye üzerinde pek fena tesir bırakacak ve bi'l-hassa ale'l-itlak Hristiyanların hayatı tehdid edecek bu kabil vekayi'e derhal hitam verilmesi ve hakikat-i halin işarı») Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü, Osmanlı Belgelerinde Ermeniler 1915-1920, Ankara, 1994, s. 68-69, Belge No: 71.

- * Kuşatılmışlık Sendromu («Arkasından Başka Şeyler Gelecek») (3 T) (Hali altı)
- * Türk Diplomatlarına Suikastlar ve Cezasızlık
- * Jenosit Terimi
 - * Türkiye'de sadece Yahudi-Nazi ilişkisini anlatır
 - * Hukuk terimidir, oysa tarih terimi olarak kullanılmaktadır. «Hukuk, tarihin verilerini kullanır, ama bunun için kendinden bağımsız olarak varolan bir tarih yazımı gereklidir. Aksine, tarih yazımı hukuk kavramlarını kullanamaz... Yapılacak iş... hukuksal endişelerden ve art düşüncelerden bağımsız bir tarih yazmaktadır. Bunun için de, bugünün değerlerini ve kavramlarını tarihin çeşitli dönemlerine maletmekten kaçınmak gereklidir» (Stefan Yerasimos)
 - * 1948 Jenosit tanımı, 1915'ten daha geriye götürülmüyor. Ayrıca, yakın tarihe çok keyfi olarak uygulanıyor (Cezayir? Kızılderili?).

51

Türkiye Cumhuriyeti'nin Hukuki Sorumluluğu Meselesi

- * Devletler iç hukuklarında başka devletleri yargılayamazlar (Bağışıklık İlkesi)
- * Ua sorumluluk iki türlüdür: Cezaî ve hukuki (tazminat vs.)
- * 1915 için Jenosit teriminin siyasal veya hukuksal kabulü, her iki sorumluluk açısından da TC'yi bağlamaz. Çünkü 48 Sözleşmesinde:
 - * Cezaî sorumluluk bireyseldir. Herkes ölmüştür.
 - * Hukuki sorumluluk ancak Sözleşme'de gösterilen önlemlerin alınmaması durumunda olabilir. Devletin, bu açıdan, tazminat ödemesi istenebilir. UaAD Srebrenitza'da ilk soykırım kararını verdi ama Sırbistan'ı soykırımdan değil soykırıma engel olmamaktan sorumlu buldu.
- * Hukuki sorumluluğun olabilmesi için:
 - * Eylemin 48'den sonra olmuş olması gereklidir. 48 retroaktif değildir (zimnen). **International Center for Transitional Justice** yorumu da söyle.
 - * «Süregelen ihlal»? Ör. Ermeni mallarının tazmin edilmemiş, sorumluların cezalandırılmamış?
 - * «Makul Süre»nin geçmemesi gereklidir. BM İH Komitesi bu süreyi II. DS öncesine götürmüyordu.
 - * 1915'te ua hukuk sadece başka ülke vatandaşlarına zararı cezalandırmaya müsaithet («kümes»). Onun için 1915 suçları cezalandırılamadılar.
- * 1915'ten sonra tesis edilen ua ceza hukuku metinlerinin ve mahkemelerinin durumu (Yugoslavya ve Ruanda mahkemeleri BM GK tarafından kuruldu):
 - * Cezaî sorumluluk bireysel. Nürnberg'de tüzel kişiler de yargılanırdı ama, «insanlığa karşı suç»tan.
 - * Devletin hukuki sorumluluğu bunlarda da (UaAD, Jenosit Sözleşmesi, AİHS/M, Ua Ceza Mahk.) mümkün değil çünkü retroaktif değiller ve «makul süre»yle bağlılar (BM İH Komitesi kararı; BM Ua Hukuk Kom. «Draft Articles» md. 13: «Eylemin meydana geldiği anda devleti bağlayan bir ua kural yoksa, devletin eylemi ua kuralları ihlal etmiştir denemez»). 1915'te teamül hukukunda bile devletin cezalandırılması yoktur.
 - * Olaya siyasal ve etik olarak yaklaşılsa durum farklı gözükebilir. (Nitekim, ICTJ kararının ikinci maddesi).

Tarafların Durumunda Gelişmeler

- * **Teşhis:** Bilateral psikolojik sorun. H. Dink: «İki taraf da hastadır. Ermeniler travmadan, Türkler paranoyadan»
- * **Diaspora:**
 - * Hem Türkiye'de 1915'in tartışılmasını istiyor, hem de onun tabu kalmasına katkı yapıyor (çeşitli ülkelerde Ermeni tasarıları, kanunlar)
 - * 1915'yi Yahudi soykırımıyla aynı şey sayarak Türkiye'deki tartışmayı önlüyor.
 - * Bu Türkiye'nin inkarından kaynaklansa da, Soykırım terimini «kutsal» ilan ederek iki taraflı bir «terminoloji fetişizmi»ne yol açıyor: «Soykırım» ve «Sözde Soykırım»
 - * Yine de, diaspora monolitik değil. İçerinde büyük tartışma başlıdı. (Gakavian)
- * **Türkler:**
 - * Olayı tabu'luktan çıkarıp özgürce tartışmadıkça, iyileşme olamaz. Tarihsel gerçekleri kabul etmeden olmaz.
 - * Süreç başladı:
 - * 1996, Agos
 - * Eylül 2005 Bilgi Üniversitesi: «İmparatorluğun Son Döneminde Osmanlı Ermenileri: Bilimsel Sorumluluk ve Demokrasi Sorunları» konferansı. Bir kere ertelendiği, sonra idare mahkemesi tarafından yasaklandığı halde.
 - * Aralık 2008 Özür Kampanyası
 - * 2009 Protokollerı.

53

Özür Kampanyası

- * **14 Aralık 2008:** «1915'de Osmanlı Ermenilerinin maruz kaldığı **Büyük Felâket'e** duyarsız kalınmasını, bunun inkâr edilmesini vicdanım kabul etmiyor. Bu adaletsizliği reddediyor, kendi payima Ermeni kardeşlerimin duygularını ve acılarını paylaşıyor, onlardan **özür diliyorum.**»
- * **İki temel amaç:** 1) Vicdanı görev; 2) Tartıştırmak
- * **İki tarafın da tepkisini çeken iki kelime:**
 - * 1) Büyük Felaket: Türkler «sözde soykırım» fetişizminden kızdı; Diaspora «soykırım» fetişizminden. Oysa, bu 1915'in Ermenice adı. Tzidzernagabert (Kırlangıç Kalesi) üstündeki anıtın adı: Medz Yegheni Hushardzan (Büyük Felaket Anıtı)
 - * 2) Özür Diliyorum: Türkler «Sen bizim adımıza nasıl özür dilersin» diye kızdı; Diaspora devlet özür dilemiyor, bunlar onu maskelemeye çalışıyor, Ermeniler arasında kargaşa yaratacak, diye.
- * **Türklerden tipik tepkiler:** «Ya Ermenisiniz, ya para yediniz»; «Millî davayı ve dış politikayı zayıflatınız»; «Onlar özür dilesinler, onlar da bizi öldürdüler»; «Balkanlardan atılan milyonlarca Müslüman için kim özür dileyecek?»; «Artık Ermeniler bizimle niye oturup konuşsun ki?»
- * **Tam aksine:** 1) Mayıs 08: Yönetmen Serge Avedikian, «Aynı Sudan İttik» filmi; 2) Temmuz 08: Armenian Weekly'de benim uzun mülakatım; 3) Ekim 08: Fransız tarihçilerinin Blois Bildirisi: «Siyasiler tarihçelerin işine karışmasın»; 4) Aralık 08: Fr'da Ermeni soykırımının inkarını cezalandıran yasanın Senato gündeminde alınmayacağı açıklandı; 5) Ocak 09: Jean Kehayan'ın Liberation'da «Türk Kardeşlerime Mektup»u; 6) Ocak 09: Fransız Ermenilerinin «Merci» bildiris; Ocak 09: Avustralya Sydney'den Dr. Armen Gakavian'ın teşebbüsü: «Öldürülen Müslümanlar için özür dilensin»; 24 Nisan 09: Cumhurbaşkanı Sarkissian'ın mesajı: «Tarihsel adalet için mücadele eden ve bizim acılarımızı paylaşan Türk aydınlarını destekliyoruz».

54

Protokoller meselesi

- * **06 Eylül 2008:** Gül'ün Erivan'da maça gitmesi
- * **22 Nisan 2009:** İsviçre'de ikili mutabakat sağlandığı haberi (24 N.'den iki gün önce). Obama «Metz Yeghern» dedi (Aralık 2008 özrü tabiri).
- * **Mayıs 2009:** Kadın Azeri milletvekilleri Ankara'da. Erdoğan'ın sert tepkisi
- * **Mayıs:** Bakü'deki iki Türk camisinin kapatılması, SOCAR'ın Türkiye'ye doğalgaz zammi kararı
- * **13 Mayıs 2009:** Erdoğan Azeri parlamentosunda konuştu: Y. Karabağ işgali sona ermeden kapıları açmayacağız.
- * **31 Ağustos 2009:** Paraf haberı
- * **10 Ekim 2009:** Büyük devlet temsilcileri nezaretinde imza. 1) Diplomatik ilişki; 2) Sınırın açılması, ortak komisyonlar
- * **Ekim 2009:** Sarkisyanın Bursa'da maça gelmesi, Azeri kadın milletvekilleri Bursa'da, Bakü'deki Türk Şehitliğindenki Türk bayraklarının direkleriyle birlikte sökülmesi
- * **12 Ocak 2010:** Erm. AYM, protokolleri anayasaya uygun buldu ve meclise sevk etti.
- * **18 Ocak 2010:** Erm. AYM'nin gerekcesi yayınlandı: «...Anayasanın başlangıç bölümü hükümlerine ve Ermenistan'ın Bağımsızlığı Hakkındaki Bildiri Md. 11'e aykırı yorumlanamaz». (Md. 11: «Erm. Cumh., Osm. Türkiyesinde ve B. Ermenistan'da yapılan 1915 soykırımına ua tanımına sağlanmasını destekler» – 23 Ağustos 1990) (23 Eylül 1991 Ermenistan'ın Bağımsızlığı Bildirisini ile ilgisi yok).
- * Aynı gün TC Dışişleri açıklaması: «... protokollerin müzakere gerekçesini ve temel amacını sakatlamıştır».

55

Ermeni Sorununun Sonuçları: Ermeniler

Büyük insansal kayıp:

- * Toplam 2.925 yerleşim noktasında yaşayan yaklaşık 1,8 milyon Ermeni
- * 300.000 ile 800.000 ölü
- * Bugün kalmış 60.000 dışındakiler anavatanlarından söküldüler.

Büyük maddi kayıp:

- * 2.200-2.538 kilise. Bugüne kalan: İstanbul'dakiler dışında 6 kilise.
- * 451 manastır. Bugüne kalan yok.
- * 1.996 okul, 173.000 öğrenci. İstanbul'dakiler dışında bugün okul yok. (Kev.-Pab.)
- * Kayıpların parasal karşılığı: 1919 Paris Barış Konferansı'na kayıplar hakkında sunulan «Yaklaşık Tablo»: 14,5 milyar Fransız Frangi. Bugünün 100 milyar doları. (Kouymjian).
 - * Kırsaldaki 270.000 ailenin kayıpları: 4,6 milyar F.
 - * İstanbul dışındaki kentlerdeki 90.000 ailenin kayıpları: 3,2 milyar F.
 - * Kilise, okul gibi cemaat yapıları: 75 milyon Frank
 - * İnsansal kayıpların parasal karşılığı: 7 milyar Frank (kişi başına 5.000 F.)
- * Büyük kültürel kayıp:
 - * 1.736 düşünce ve sanat insanı (24 Nisan: 600) (Keshishian).
 - * 103 Ermeni gazete ve dergisi. Bugün İstanbul'da 3 tane kaldı.

Ermeni Sorununun Sonuçları: Devlet ve Müslümanlar (kısa ve orta vadeli sonuçlar)

İmparatorluğu savaşa soktu ve yok etti.

Anadolu'nun başlıca burjuvazisini (imalat ve ticaret) yok etti («... gayrimüslimlerden bazılarını geri gönderseniz... »). Sermayenin «Müslüman-Türkleştirilme»si, Türkiye'nin sinaileşmesini minimum 50 yıl erteledi. Anadolu tümüyle çoraklaşdı.

- * İpekçilik (Harput, Bursa İpek Mektebi), çincilik, halıcılık, dokumacılık, boyacılık, bakırcılık, kuyumculuk, taş işçiliği, manifatura; fistık ve tütün başta olmak üzere sanayi bitkileri üretimi. 1894-96'dan sonra büyük darbe yedi, 1908-1915 arası yine yükseldi.(Der Matossian).
- * 1882'de İstanbul-Trabzon arasında 5 ayrı vapur şirketi çalışıyor, limanda yılda 500'ün üzerinde gemi işlem görüyordu. İstanbul-Giresun arasında haftada karşılıklı 4'er, İstanbul-Ordu arasında 3'er sefer yapılmıyordu (C. Clay). (Bodrum yılda 48).
- * Anadolu'nun tek yüksek kültür dokusunu yok etti
 - * Harput ovasında 8.660 öğrencinin okuduğu 92 okul vardı. Harput'ta Ermeni tiyatrosu: 1880; Sursuryan Kardeşler fotoğraf stüdyosu: 1890; 1 dergi ve 1 haftalık gazete: 1909.

Ermeni Sorununun Sonuçları: Devlet ve Müslümanlar (uzun vadeli sonuçlar)

İç politikada: Cumhuriyet, olayın gizlenmesi üzerine bina edildi (AnaBritannica Kasım 86 no.2'nin toplatılması). 1915, Derin Devlet'in ilk «eylem»iydi, yerleşen emsal oldu.

- * Dış politikada: 1970'lerden sonra uluslararası ortamda Cumhuriyet'in boynuna çeki taşı oldu: «**Kendi** halkın ‘farklı’ olduğu için yok eden devlet» (no.4). (Fransa'nın Cezayir, ABD'nin kızılderili olaylarından farklı: no.1).
- * Çok çeşitli yöntemlerle Ermeni paraları ve mallarına el konuldu:
 - * Türkiye'ye dönmemeleri engellendi;
 - * Dönmeyenlerin mallarına el konuldu.
- * Bu mesele daha ileride muazzam büyüyecek:
 - * Reichsbank'taki altınlar (1916; 30 ton), Ermeni hesapları
 - * Sigorta poliçeleri
 - * El konulan malların tazmini.

İki taraf neleri görmezden getiyor?

Türkler

* 1847-78: Kürt ve Çerkes saldırıları; Babıali'nın vurdumduymazlığı

* 1878-1914:

- * Reformların sürekli ertelenmesi. "İmparatorluk parçalanır" gerekçesiyle reform niyetinin olmaması,
- * Ermenilere isyandan ve Batı'ya başvurmaktan başka seçenek bırakılmaması
- * 1915-16: Suçsuz sivil Ermeni halkına çekirilenler (erkekler askerde)
- * 1923'ten bugüne:
 - * 1) İnkâr
 - * 2) Anadolu'dan Ermeni medeniyeti izlerinin yok edilmesi

Ermeniler

* 1847-1870: Patrikhane ve Amira'nın, Doğu Ermenilerinin istiraplarına aldırılaması

* 1878-1908 Ermeni çetelerinin terörü

* 1918-1919: İntikam saldırıları (D. Anadolu ve Kilikya) (Gakavian'a yapılanlar)

* 1973-85: ASALA terörü

* Asıl: 1) İmparatorluğun (Rumeli'den gelenlerin) çöküş paniği ile Ermenilerin doğuş heyecanı birbirine denk geldi; 2) Bu iş, «dış müdahale»yle ve İmparatorluğun can düşmanı «Moskof» eliyle yapılmak istendi. Talat Paşa bu Gordion düğümünü kılıçla kesmek istedi. Ermeni oldukları için değil, devleti dağıtacaklar diye öldürdü . **SON**

59

Türk Dış Politikası, Cilt III

Ermeniler ve Ermenistan'la ilgili metin ve kutuların sayfaları şöyledir:

- * 85-87
- * 163-193
- * 296-301
- * 480-483
- * 490-506
- * 736
- * 739
- * 759
- * 766-775

60